

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОПОРЯДКУ

РЯБЧЕНКО Олена Петрівна - доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри адміністративного і господарського права та митної безпеки Державного податкового університету Міністерства фінансів України

DOI 10.32782/NP.2021.4.26

Стаття присвячена розкриттю сучасних проблемних питань праворозуміння правових позицій Конституційного Суду України у теорії та їх вплив на чинне законодавство. Підкреслено наявність різних наукових поглядів на роль, значення і вплив правових позицій єдиного органу конституційної юрисдикції та усунення конфліктогенності сучасного законодавства, формування єдиного підходу до правозастосування. Виділено науковий погляд щодо розуміння правових позицій Конституційного Суду України як джерела права.

Ключові слова: правові позиції, Конституційний Суд України, законодавство, Конституція України, джерело права.

Актуальність теми дослідження

Реалізація функціонального призначення Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції щодо вирішення питань про конституційність законів та інших правових актів, здійснення офіційного тлумачення Конституції України спрямована на гарантування правопорядку в державі, коли конституційно закріплене верховенство інтересів людини і громадянина над публічними інтересами суб'єктів владних повноважень, конституційна спроможність ефективного функціонування механізму стримувань і противаг отримують офіційне відтворення у його правових позиціях. Формуючи правові позиції, Конституційний Суд України виходить не тільки з праворозуміння необхідності забезпечення збалансованості суперечностей конституцій-

но-правового змісту, іманентних процесам розбудови, але й впроваджує, інтерпретує нормативно-ціннісні орієнтири правового життя на конституційних засадах. У такому значенні правові позиції єдиного органу конституційної юрисдикції, які містяться у його рішеннях, в тому числі – щодо офіційного тлумачення, виступають елементом правового життя, забезпечуючи його рух від хаосу до правової реальності функціонування інститутів правопорядку, концентруючись навколо найбільш чутливих у соціально-правовому значенні питаннях.

У статті використовується юридична конструкція «правова позиція», що відповідає теоретико-правовому значенню інтерпретаційно-інтелектуального їх призначення у правовому житті, порівняно із вказаним у ст.92 Закону України «Про Конституційний Суд України» терміном «юридична позиція». Закон вказує місце юридичних позицій Конституційного Суду України у його рішеннях, висновках, ухвалах та можливість її трансформації (розвитку, конкретизації, зміни) за певних умов [1].

Мета статті – виділити наукові підходи до розкриття впливу правових позицій Конституційного Суду України на розвиток чинного законодавства, правопорядок.

Викладення основного матеріалу

Вчені підкреслюють, що ухвалюючи рішення та висновки, які, згідно ст.151-2 Конституції України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені, Кон-

ституційний Суд України не створює нові норми права, проте у своїх правових позиціях передбачає певні нововведення, що спонукає законодавця до їх врахування під час законотворчої діяльності [2, с.99]. Для правозастосовної діяльності обов'язковість рішень і висновків Конституційного Суду України означає, що «застосування положень Конституції і законів України, щодо яких Конституційним Судом України дано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, викладених у відповідних рішеннях, які є обов'язковими до врахування на всій території України, тобто мають преюдиційне значення» [3]. Рішення Суду, в яких надано офіційне тлумачення Конституції України, забезпечують одноманітне, узгоджене розуміння та ефективну реалізацію конституційних приписів. Таке рішення спирається на результати цілеспрямованої інтелектуальної діяльності Суду щодо осмислення конституційно-правових норм, його відносять до обов'язкових інтерпретаційно-правових актів абстрактного тлумачення. Само по собі воно не має самостійного значення, однак належить до підсистеми юридичних актів, залежної від головної системи – системи джерел права [4, с.195-197].

Проте такий науковий погляд на місце рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення у системі джерел права не єдиний. Вчені, відзначаючи істотний вплив правових позицій Конституційного Суду України на систему права вказують про їх визнання у доктринальному розумінні специфічним джерелом права. Обґрунтовуючи таке наукове бачення, вчені відзначають різноманітний вплив новел, викладених у правових позиціях. Так, в окремих рішеннях існує пряма вказівка на необхідні дії окремих публічно-владних суб'єктів, а наслідком інших – тих, в яких вказано на неконституційність окремих правових приписів, мають бути здійснені заходи щодо подолання прогалини чи колізії шляхом узгодження відповідних правових актів чи їх норм із нормами Основного Закону та рішеннями Конституційного Суду України. Крім того, правові позиції, якими надано офіційне тлумачення, можуть значно

змінювати чинне законодавство, що впливає на його новелізацію [2, с.99]. По суті, у правових позиціях Конституційного Суду України відображено коригувальну функцію Суду стосовно законів, інших правових актів, на які поширюються повноваження Суду [5, с.86]. І з таким підходом слід погодитись.

Разом з тим, вчені відзначають серед чинників, які являють потенційну небезпеку конституційному ладу, не лише прогалини і колізії нормативно-правових актів, а й недоліки механізму їх правозастосування та відповідальності за невиконання та/або неналежне виконання [6, с.115]. За таких умов Конституційний Суд України не повинен бути інституцією виправлення недоліків нормотворення, особливо враховуючи конфліктогенність процесів, які відбуваються у політичному середовищі і суспільну чутливість до окремих питань, пов'язаних із функціонуванням інститутів держави.

У доктринальному значенні стимулювання наукової думки спонукає більше тисячі правових позицій, що визначає необхідність наукового осмислення та, як слушно відзначено, вказувати про окрему конституційну юрисдикцію в системі судової влади [5, с.85].

Праворозуміння правових позицій Конституційного Суду України у доктринальному та корегувальному значеннях доповнюються положеннями сучасного правового дискурсу щодо розкриття їх сутності із врахуванням прецедентного характеру, який виділяється у контексті правотворчості, та можливості регулювання суспільних відносин в якості основного чи додаткового джерела права та вказує про належність винесених Конституційним Судом України рішень до особливих допоміжних джерел права. Дискусійність такого підходу поглиблюється авторською тезою щодо неналежності Конституційного Суду України до судових органів «у звичайному розумінні» [7]. Найбільш жвава дискусія відбувається у напрямку визначення і розкриття нормативного змісту правових позицій, наводячи в якості основної аргументації приписи статті 151-2 Конституції України (зокрема, О.М. Спінчевська, яка аналізує існуючі нау-

кові погляди щодо характеристики юридичних позицій Конституційного Суду України як специфічного джерела правового регулювання) [8].

Разом з тим, характеризуючи значення правових позицій Суду як елементу правопорядку, не можна оминати науковий погляд експертів у галузі конституційного права щодо конфліктогенності Основного Закону та конституційної реформи, тобто їх здатності детермінувати соціально-політичні конфлікти і суперечності між громадянським суспільством і державою. Конституцію, як зазначають вчені, необхідно сприймати в усіх її реальних, а не ідеологізованих якостях, а у світлі досягнень сучасного конституціоналізму очевидним є факт визначення ефективності конституційного регулювання, ступеню реальності проголошуваних демократичних цінностей та принципів глибиною проникнення в природу соціальних конфліктів і протиріч сучасного громадянського суспільства і держави [6, с.114]. Усвідомлення конфліктогенності реальній правового життя визначають необхідність широкого погляду з позицій системного підходу і на функціональну організацію органів державної влади, існуючі функціональні взаємозв'язки та взаємодію, які не усталеними і характеризуються постійною рухливістю у напрямку пошуку оптимальної моделі. При цьому у такій моделі слід враховувати якість взаємозв'язків із інститутами громадянського суспільства.

Такий взаємовплив конфліктогенності Основного Закону, соціальної конфліктності, постійної рухливості інститутів держави у організаційному та функціональному змісті їх функціонування обумовлює не тільки корегувальне, а й упорядковуюче значення правових позицій Конституційного Суду України. Таке значення виявляється у гарантуванні виключення довільного суб'єктивно-інтерпретаційного розуміння процесів, які потребують нормативного врегулювання або належної правореалізації. Упорядковуюче значення також означає, що Суд у правових позиціях, не виходячи за рамки закону, не створюючи нові норми, проте формує умови універсалізації змісту конституційного праворозуміння норми,

яка тлумачиться. Визнання такого значення правових позицій Суду актуалізує приєднання до наукового підходу щодо їх характеристики з позицій охорони Конституції (А.О. Селіванов).

Вчені підкреслюють, що основою мотивування висновків Суду є універсальний принцип панування права, який проявляється у офіційній інтерпретації авторитетного й легального виявлення конституційного смислу положень, які оспоруються в Суді. Поряд із цим здійснюється припущення включення Суду у систему політичної влади за наявності права неоскаржуваності власних рішень та актуальність співвідношення між його (Суду) конституційно текстуальною компетенцією і доктринальною компетенцією [9, с.149]. Вірність такого положення ілюструє науковий підхід, презентований ще у 2006 році, за яким одним з напрямків соціального призначення прецедентів, створених Конституційним Судом України, виділялось надання домінуючого значення в державно-правовому регулюванні такій інтерпретації, яка об'єктивно здатна забезпечувати конкретні соціально значущі цілі, задовольняти потреби певної соціальної групи, тобто пропонувати нові засоби досягнення цілей регулювання [10, с. 450].

Одним з прикладів, який підкреслює вірність наукового підходу щодо панування права як прояву конституційного смислу правових позицій єдино органа конституційної юрисдикції можна навести Рішення від 21.07.2021 року №3-р(П)/2021, яке стосується відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України та визнання такими, що не відповідають Конституції України положення абзацу другого статті 471, а саме «а у разі якщо безпосередніми предметами правопорушення є товари, переміщення яких через митний кордон України заборонено або обмежено законодавством України, - також конфіскацію цих товарів». Серед питань, які вирішувались, поставали питання про забезпечення справедливого балансу між захистом суспільного інтересу і втручанням у право власності конкретної особи та узгодження санкції статті 471 Митного кодексу України

із вимогами статті 1 Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11; 12].

Вирішуючи такі питання слід вказати про Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» від 10.11.2006, в якому вказано про інтереси публічного порядку або національної безпеки (як ті, що, наприклад, згадані в статті 1 Протоколу № 7 до Європейської конвенції про права людини від 22 листопада 1984 р.) (п.32). Консультативної ради європейських суддів вважає, що, наскільки б серйозним не було правопорушення, суди повинні на усіх стадіях розслідування забезпечувати, щоб обмеження індивідуальних прав зводилися лише до тих, що є суворо необхідними для захисту суспільних інтересів (п.51). У багатьох країнах існує велика спокуса автоматично надавати пріоритет питанням безпеки, що може тягти за собою ризик зловживань (п.62). Консультативної ради європейських суддів також рекомендує, щоб національні судові органи: б) при здійсненні своїх функцій як тлумачів закону й гарантів індивідуальних прав та свобод забезпечували, ... щоб захист суспільних інтересів узгоджувався з правами людини й основоположними свободами [13].

У чинному законодавстві, міжнародних актах словосполучення «захист суспільного інтересу» застосовується у випадках, коли предмет захисту стосується інтересів суспільства, держави. Слід, у цьому зв'язку, звернутись до ч.2 ст. 29 Закону України «Про інформацію», у якій міститься перелік інформації, яка становить предмет суспільного інтересу, і, таким чином, є суспільно необхідною; ст.10 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», де передбачено компетенцію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо запобігання та протидії дискримінації щодо звернення до суду із заявами про дискримінацію з метою захисту суспільних інтересів; п.4 ч.4 ст.29 Закону України «Про захист персональних даних», в якому вста-

новлено, що персональні дані можуть передаватися іноземним суб'єктам відносин, пов'язаних з персональними даними, також у разі необхідності захисту суспільного інтересу, встановлення, виконання та забезпечення правової вимоги. У преамбулі Закону України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» закріплено мету закону, в тому числі – захист суспільних інтересів та інтересів держави у зв'язку з погашенням та обслуговуванням державного, гарантованого державою боргу та місцевого боргу.

Звернення до правових позицій Конституційного Суду України дозволяє виділити Рішення у справі про охоронюваний законом інтерес від 01.12.2004 №18-рп/2004, де у п. 3.2. мотивувальної частини вказано, що «Прикладом застосування поняття «інтерес» у широкому сенсі є Конституція України, статті 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 79, 89, 104, 121, 127, 140 якої наголошують на національних інтересах, інтересах національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я і моральності населення, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересах, інтересах суспільства, інтересах усіх співвітчизників, інтересах громадянина, інтересах держави, спільних інтересах територіальних громад сіл, селищ та міст тощо [14].

Висновки

Отже, правові позиції Конституційного Суду України слід розглядати у доктринальному, регулятивному, корегуючому, упорядковуючому, прецедентному значеннях впливу на розвиток чинного законодавства та правопорядок. Питання правової природи правових позицій Суду досі залишається відкритим, зважаючи на наявність різних поглядів науковців не тільки на сутність правових позицій, а й на правовий статус Конституційного Суду України. Правові позиції Суду не можна розглядати у відриві від конституційних процесів, які відбуваються у державі, проте їх абсолютизація в якості ідеальної моделі впливу на правопорядок може призвести до помилкових висновків, в

тому числі - визнання належності до окремого джерела права. Разом з тим, не можна оминати питання якості законодавства як одного із чинників впливу на правопорядок та коло тих питань, які є предметом розгляду Конституційним Судом України та щодо яких формуються правові позиції у рішеннях та висновках.

Література

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 №2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017, N 35 (01.09.2017), ст. 376
2. Селіванов А.О. Конституційна юрисдикція: поняття, зміст, принцип верховенства права, правові позиції по справах прав людини і конституційних конфліктів у сфері публічної влади/ А.О. Селіванов.К.: Вид.Дім «Ін Юре», 2008.120с.
3. Про надання консультативного висновку щодо законопроекту N 5882: Рішення Вищої ради правосуддя від 5 жовтня 2021 року N 2065/0/15-21. Інформаційно-аналітична база Ліга-Закон [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36088?an=&ced=&dtm=&le=>
4. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.Х.: Право,2016. Т.3: Загальна теорія права/ редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац.акад.прав.наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрид.ун-т імені Ярослава Мудрого.2017.952с.
5. Селіванов А.О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя/А.О. Селіванов.К.: Логос,2012.152с.
6. Батанов Олександр. Конфлікти та протиріччя в системі конституційного ладу в сучасній Україні/О.Батанов. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м.Київ.18 груд.2015 р. Конституц. Суд України; за заг. ред. Ю.В. Бауліна.К.: ВАІТЕ,2016.с.113-121
7. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Конституційного Суду Украї-

ни. Офіційний веб-сайт Шостий апеляційний адміністративний суд [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2215-pretседentnij-kharakter-rishen-konstitutsijnogo-sudu-ukrajini.html>

8. Спінчевська О.М. Юридичні позиції Конституційного Суду України як джерело правового регулювання конституційного юрисдикційного процесу. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.2020.№3(116).с. 57-67

9. Правова доктрина України: у 5 т.Х.: Право,2013. Том 2: Публічно-правова доктрина України/ Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, М.П. Кучерявенко та ін.; за заг.ред. Ю.П. Битяка.864с.

10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : енциклопедичний курс / Скакун О. Ф. Харків : Еспада, 2006. 776 с.

11. У справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України: Рішення Конституційного Суду України від 21.07.2021 року №3-р(П)/2021. Офіційний вісник України. 2021, N 65 (25.08.2021), ст. 4137

12. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. Офіційний вісник України. 2012, N 32 (04.05.2012), ст. 1175

13. Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» від 10.11.2006. Інформаційно-аналітична база Ліга-закон [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06298>

14. У справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): Рішення Конституційного Суду України від 01.12.2004 № 18-рп/2004. Офіційний вісник України. 2004, N 50 (31.12.2004), ст. 3288

Riabchenko Olena Petrivna, Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Professor of the Department of Administrative and Commercial Law and Customs Security State Tax University Ministry of Finance of Ukraine

**LEGAL POSITIONS OF THE
CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE
AS A SYSTEM-FORMING ELEMENT OF
LAW AND ORDER**

The article uses the legal construction “legal position”, which corresponds to the theoretical and legal significance of their interpretive and intellectual purpose in legal life, compared with the term “law position” specified in Article 92 of the Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”. The law indicates the place of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine in its decisions, conclusions, rulings, and the possibility of its transformation (development, specification, change) under certain conditions.

The article is prepared to highlight scientific approaches to disclosing the impact of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on the development of current legislation, law, and order.

It is proposed to consider the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine

in the doctrinal, regulatory, corrective, regulatory, precedent values of the impact on the development of current legislation and the rule of law. It is noted that the question of the legal nature of the legal positions of the Court remains open, given the different views of scholars not only on the essence of legal positions but also on the legal status of the Constitutional Court of Ukraine. It is emphasized that the legal positions of the Court cannot be considered in isolation from the constitutional processes taking place in the state, but their absolutization as an ideal model of influencing the rule of law can lead to erroneous conclusions, including recognition of belonging to a particular source of law. At the same time, it is pointed out that it is inexpedient to ignore the quality of legislation as one of the factors influencing the rule of law and the range of issues that are considered by the Constitutional Court of Ukraine and on which legal positions are formed in decisions and conclusions.

Keywords: legal positions, Constitutional Court of Ukraine, legislation, Constitution of Ukraine, source of law, conflict, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms